

Paralleelsetest kunstimaailmadest *LOWBROW*-liikumise näitel.

Margus Tamm

„Sürrealismist arenes fantastiline realism, see arenes new age'i mõjul transformatiivseks kunstiks, millest hetkel tõuseb jõuliselt esile planetaarse kunsti liikumine.“

De Es Schwertberger

I *LOWBROW*

Les Miserables

Lowbrow on ameerika

underground’ist võrsunud kunstisuund, mille juured on Tiki-kultuur, 60ndatel tekkinud *hot-rod* skeene, pörandaalused koomiksid, psühheedia, 70ndate punkliikumine, grafiti, *tattoo*-kunst. Selle keskus on California, eriti Los Angeles. Ühtsemaid jooni hakkas see omandama, kui Robert Williams asutas 1994. ajakirja *Juxtapoz*. Ühtlasi tekkis hulk sõltumatuid galeriisid, mis eksponeerisid *lowbrow* kunsti. Autoreid ühendas algselt, et nad olid seotud tänavakultuuridega ning viljelesid sellist kunsti, mida „ametlikes“ või, nagu nad armastavad öelda, „meistriingaleriides“, ei näidatud. Nii kestis see veel kümnekond aastat, *lowbrow* levis, valgudes koos *Juxtapoz*iga Ameerika piirest välja, muutus ülemaailmselt mõjuvõimsaks fenomeniks. *Lowbrow* tekitas oma subkultuursed staarid, galeriidevõrgu, fännid, imiteerijad, kolleksionäärid. Tekkisid juurde veel mõned ajakirjad, räägiti põlvkonnavahtetusest, rahvusvaheliseks muutumisest, mistõttu algne *lowbrow* mõiste jäi kitsaks ning kasutama hakati nimetust popsürrealism. Ja seda kõike ilma, et ametlik *artworld* neid tunnustanud või õieti märganudki oleks.

Lowbrow on ka ise algusest peale, alates oma trotslikust nimevalikust (*lowbrow* tähendab madalat kultuuri, vastandiks kõrgkultuurile ehk *highbrow*’le), käitunud justkui *artworld*’i sohilaps, ebaõiglaselt eemale tõugatu, alavääristatu. Seesugune demonstratiivne enesesalgamine varjab harilikult suuri ambitsioone ja nii ka siin. Mõnede asjaosaliste meelest on *lowbrow* ameerika kaasaegse kunsti tiitli tegelik õigusjärgne pretendent. Tegemist on iseenesest huvitava

mõttekäiguga, variatsiooniga ameeriklaste Euroopa-hirmust, igipõlisest kartusest, et Vana Maaailma aristokraadid püüavad oma endist asumaad ühel või teisel viisil taasanastada. LA Weekly kolumnist Doug Harvey võtab selle lühidalt kokku: „Natsi-Saksamaa tekitatud Euroopa progressiivsete modernistide väljaränne Ameerika kultuurikeskustesse tõukas kõrvale regionalismi ja Ashcani koolkonna äärmiselt illustriivse kunstitraditsiooni, mis oma empaatilisusega n-ö keskmise ameeriklase suhtes ei sobinud kokku euroopaliku külma elitarismiga. Clement Greenbergiga eesotsas hakati senist ameerika kunsti alavääristama kui kitsi“. Niisiis, tõelised Ameerika kunstnikud suruti alamasse klassi, käsitöölisteks või tänavakunstnikeks, ja „ameerika kunsti“ tiitli hõivasid Euroopast saabunud vaimuaristokraadid.

Olgu ebaõiglaselt mahasalatud õigusjärgsuse ja Eurooplaste rekonkistaga kuidas on, ametlikku kunstimaailma näeb enamik *lowbrow*'lasi igatahes millegi võõra, dekadentliku ja parasiitlikuna. Isegi kui *lowbrow* vanem põlvkond, „asutajad isad“ ei kipu ennast väga teravalt manifesteerima, olles rahul oma loodud alternatiivsüsteemiga või oodates kannatlikult ametliku tunnustuse saabumist, siis n-ö teise põlvkonna popsürrealistid on juba tunduvalt häälekamad. Ametlikku kunstimaailma kirjeldatakse peaaegu et kriminaalse organisatsioonina, kus levib korrupsioon, kus traditsioonilised väärtused – nagu manuaalne meisterlikkus – on jalge alla tallatud ning kunstist on saanud kasumitöööstus, kus kõik väärtused on üksnes tinglikud ning kus kuulsuse- ja rikkusemiraažist ärapetunud kunstnikud lasevad kuraatoritel ning ärimeestel endaga vabalt manipuleerida. Terrance Lindall: „Kunst on muutunud millekski muuks. Massimeelelahutuseks, investeeringuobjektiks. Ma ei ütle, et seal poleks kedagi, kes ei teeks tõelist kunsti selle enda pärast, mitte raha või kuulsuse pärast. Aga neid on vähe. Ja laiema ühiskonna jaoks on kunst surnud.“

Lowbrow'ga sarnaseid ideale jagav 1999ndal Suurbritannias asutatud Stukistide Internatsionaal näiteks tunnustab modernismi kuni *dada* ja sürrealistideni, kuid edasist arengut peab dadaistlike ideede väärtõlgenduseks, kust on kadunud *dada* algne spirituaalne sisu. Visioonikamad popsürrealistid leiavad, et *artworld* on jõudnud pankrotti, vohavad akadeemilised tekstid ei suuda enam täita hingelist tühimikku, kuningas on alasti. Mandunud kontseptuaalne kunst peab varisema, et teha teed uuele, spirituaalsele kunstile, mis on tulnud, et juhtida inimesi vaimsele tervenemisele.

Ehk siis, popsürrealistid on tüüpiline rahvalik eliidivastane liikumine, mis sedastab, et senine privilegeeritud klass ei ole enam legitiimne, sest on moraalselt mandunud, usult leige ning rahvast võõrdunud.

Autori surm ja vaimne ümbersünd

Huvitav on see, et kuigi popsürrealistide argumendid tunduvad lihtsustatud ja nende süüdistus, et n-ö „päris kunstnikud“ teevad kunsti ainult raha ja kuulsuse pärast, on ilmselgelt eluvõõras, levis põhimõtteliselt sarnane kriitika samal ajal ka *artworld*'i enda sees. 90ndatel nõrgenes *artworld*'i autoriteet üldiselt,

sellest tõukus mitmeid suundumusi, olgu või näiteks nn taktikaline meedia. Institutsionaalse *artworld*'i adekvaatsus ja tõhusus langes seestpoolt lähtuva kriitika alla, prooviti leida uusi võimalusi uuendamaks kontakti reaalsusega. Kunstimaailm tundus paljudele kunstnikele liiga enesekeskse ja isoleerununa, loobuti kunstigaleriide steriilsusest maailmast ja suunduti tänavatele, pöörati rohkem tähelepanu kunsti sotsiaalsele aspektile, kontaktile laiema publikuga, kogukonnaga. Sõna „kunstnik“ ise hakkas tunduma liialt snobistlik, mitmed avalikus ruumis tegutsevad *performance*-kunstnikud tundsid selle kasutamisel ebamugavust ja eelistasid vähem kõlavaid tiitleid. Samuti hakati rõhutama amatööri, Lévi-Straussi kirjeldatud „meistrimehe“ rolli, kes tegutseb, juhindudes omaenda vahetu ümbruskonna orgaanilistest vajadustest ja võimalustest, mitte akadeemilise hariduse loodud süsteemidest, esile kerkis DIY-liikumine. Akadeemilise maailma sees toimus kõrge ja madala kategooriate hägustumine, subkultuuridesse ning massikultuuri hakati suhtuma vähem üleolevalt.

Samaaegne *lowbrow/popsürrealism* on vastupidise suunaga liikumine. See kasvas tänavakultuurist, iseõppijate hulgast, ning võttis sihiks tunnustuse tõelise kunstina.

Seda eesmärki siiski päris saavutatud pole. Vaatamata tohutule populaarsusele ja suurele liikmeskonnale, vaatamata sellele, et kogu nullindate popkultuur on tugevasti popsürrealismi nägu, et Juxtapozist on saanud Art Newsi järel Ameerika enimüüvamaid kunstiajakirju, hoolimata asjaolust, et viimastel aastatel on ka mõned n-ö ametlikud kunstiinstitutsioonid hakanud ettevaatlikult soetama üksikute *lowbrow* kunstnike töid, on *lowbrow* staatus *artworld*'i silmis jätkuvalt kahtlane. Enamik *lowbrow* kunstnikke pole saavutanud „ametlikku“ tunnustust, liikumine tervikuna ei ole ennast kunstiajalukku sisse kirjutanud, enamgi veel, paljud kriitikud peavad kahtlaseks, kas *lowbrow*'d üldse saabki legitiimseks kunstiliikumiseks nimetada. Anonüümseks jääda soovinud „*LA artworld insider*“ ajalehele LA Weekly: „*Nad mässavad mõnede kunstimaailmast pärinevate popkultuurikriitiliste ideede vastu. Aga need ideed pärinevad 50ndatest. Nad loovad oma identiteedi, vastandudes millelegi, mis oli juba algusest peale paroodia, ja nad eiravad vahepeal möödunud 50 aastat kunstiajalugu.*“

Veel üks põhjusi, miks *lowbrow* püsis nii kaua autsaiderina, on see, et *lowbrow* keskendub figuratiivsusele ja literatuursusele, kusjuures eriliselt rõhutatakse tehnilist (manuaalset) virtuoossust – need kõik on aspektid, mida 1980ndate ja 1990ndate kunstimaailmas just eriti ei hinnatud.

Skeptikud rõhutavad ka, et *lowbrow* pole suutnud toota kriitilisi tekste. Tavapärase argument on, et kriitiline kirjutus peab kõigepealt tulema liikumise enda seest ja alles siis saab laiem (kunsti)kriitikute ring sellega suhestuda. Seni, kuni *lowbrow* liikumine ennast ei artikuleeri, ei saa teda ka erialaselt käsitleda. Tegelikult, täpsemal uurimisel selgub, et see väide pole päris tõene. Kaasaegsed popsürrealistlikud, visionaarsed (või kuidas iganes nad ennast nimetavad) kunstnikerühmitused pole tekstidega sugugi kitsid. Lausa vastupidi, mõnelt kodulehelt võib leida kümnete lehekülgede kaupa arutlusi kunstist, kunstniku rollist, institutsionaalse kunsti kriitikat.

Stiilinäiteks Alex Grey visionaarse kunsti manifestist: „*Iga kunstiteos kehastab tema looja visiooni ja samal ajal ilmub kui kollektiivse mõistuse killuke. Kunstiajalugu näitab, kuidas edukad visioonid voolavad läbi maailma kunstnike. Kunstnikud pakuvad maailmale oma hingede ilu ja valu, see on otseku kingitus kollektiivsetele avatud silmadele, see on ravim. Meie avatus tehnoloogilistele uuendustele ja sakraalsete kunstide erinevatele vormidele annab 21. sajandi hakul kunstnikule võime luua enneolematult universaalset spirituaalset kunsti.*“

Niisiis ei saa öelda, et tekste ei oleks, pigem on probleemiks, et need tekstid, neis esitatav argumentatsioon on selline, millega kaasaegsel kunstidiskursusel pole midagi peale hakata. Neil puudub ühine keel akadeemilise kunstiteadusega. Osalt on see kindlasti tingitud asjaolust, et enamik popsürrealiste on iseõppijad ega valda vajalikku leksikat. Teisalt tundub see olevat ka popsürrealistide teadlik valik. Rahvusvahelise Sürrealistide Ühendusse kuuluv De Es Schwertberger: „*John Beinart (International Surreal Art Collective'i asutaja) tellis mult essee visionaarse kunsti kohta. Esimese teksti, mille ma kirjutasin, lükkas ta tagasi, kuna tema meelest oli see liiga intellektuaalne, ta tahtis et ma kirjutaksin isiklikumalt.*“ Seega, „intellektuaalsust“ või intellektuaalitemist välditakse ka teadlikult, tõenäoliselt pidades seda omaseks vihatud ametlikule kõrgkunstile. Kui akadeemiline kunstimaailm peab universaalseks keeleks analüütilist argumentatsiooni, siis popsürrealistide jaoks on universaalseks keeleks spirituaalne töökuulutus.

Popsürrealist Maura Holden: „*20. sajand balsameeris, paljastas, kiskus laiali ja pommitas maatasa küsimuse kunsti spirituaalsusest. Praegu on paljud loovisikud loonud omaenda religiooni. Visionaarne kunst ei vaja teooriat, et end müüa.*“

Mõned kõrgkultuursed mõtteavaldused on popsürrealistide hulgas siiski populaarsed – näiteks nn autori surm. Kuid seda tõlgendatakse kontekstiväliselt ja oportunistlikult: kui autor on surnud, siis tuleb ta asendada elusa autoriga. Ning neid jagub *lowbrow's* küllaga ja täie rinnaga. Kui vaadata kas või *lowbrow* kunstnike biograafiaid, siis on need värvikad ja vitaalsed: endised tänavalapsed, rokkarid, narkodiilerid. Kui vaadata fotosid, siis need räägivad ekstsentrilisusest, erilisusest. Need inimesed on kutsutud kunsti tegema, nad oleks võinud jääda autovarasteks ja elupõletajateks, kuid sisemine palang viis neid edasi. Kunst päästis nad ja nüüd päästavad nemad oma kunstiga maailma. Manuaalne kunstimeisterlikkus on auväärne, sest see on midagi, mis on kaasa sündinud, kaasa antud. See, mida enamikul pole. Märk. Akadeemiline kunstnik on spetsialist ja karjerist, amatöörist tänavakunstnik on pühendunu. Ja see on see, mis loeb.

Uus aeg

Ambitsioonikates autsaiderites ning hereetilistes kogukondades pole *artworld'i* jaoks iseenesest midagi uut. Uus on see, et eri subkultuuridest lähtuvad või üksi tegutsenud autsaiderid on 90ndatest alates koondunud suuremateks kogukondadeks (nad kasutavad muide ka ise endi kohta sõna „hõimud“). See oli eelkõige seotud kommunikatsioonivahendite omastamisega. Märgiline roll oli ajakirjal Juxtapoz, kuid põhiline mass tuli ja tuleb interneti kaudu

toimivatest ühendustest. Kui varem sünnitasid liikumisi üksnes akadeemiad ja kultuurikeskused, algelised miniatuurised infoühiskonnad, kuhu pääsemine iseenesest oli juba suur privileeg, mis jäi enamusele kättesaamatuks, siis globaalse võrgu levikuga suudavad koonduda ka perifeeriad. Väikese meedia võidukäik tekitas kvalitatiivselt uue olukorra, senised marginaalid osutusid ühtäkki ametlikest kunstiinstitutsioonidest sõltumatuks konkureerivaks suurjooks. De Es Schwertberger: „80ndatel 90ndatel ei omanud fantastiline realism artworld'is kohta, kuid selle „asutajad isad“ löid omaenda kunstimaailmad ja olid edukad omaenda standardite järgi. Ametliku kunstimaailma kõrvale tekkis nüüsiis mitmeid paralleelkunstimaailmu koos oma alternatiivsete kunstiajalugudega.”

Koos netikultuuri arenguga on viimastel aastatel lisandunud hulgaliselt visuaalkultuuriblogisid ja pildipanku, kus huvilised koguvad ning levitavad neile meeldivat pildimaterjali. See on midagi sarnast sellega, mis mõned aastad varem toimus muusikafailidega (ja mis nüüdseks on muusikatööstuse surve mõnevõrra pidurdunud). Visuaalkultuur on siin veidi erinevas seisus, popmuusikatööstus oli enne neti levikut juba väga organiseerunud, muusika oli *copyright'*itud. Suurel osal visuaalkultuurist sellist tõkendit pole, enamik netis levivast kunstist on jäänud kapitaliringlusest seni kõrvale, on omandiõigustega kaitsmata ning on seega vabalt leviv (etabeerunud matel kunstnikel on siin selge *handicap* sest nende teosed ja reprod on enamasti *copyright'*itud, nende levitamine piiratud). Kui vaadata populaarsemate pildiblogide sisu, siis rõhuva enamuse moodustabki mitteakadeemiline kunst, *lowbrow*-laadsed atraktiivsed pildid või objektid, visuaalsed hitid, mis ka laiemale publikule arusaadavad. Ehk nagu ütleb visionaar-kunstnik Maura Holden: „Üks huvitavaid asju kaasaegses kunstis on, et see on täis staare, kes on nähtavad küberruumis, aga neid ei tunnusta kunstitööstus.“

Sobitutes eBay-põlvkonna tarbijapotentsiaaliga, löi *lowbrow* midagi üsna enneolematut: massilise tarbijabaasi visuaalsele kunstile. Olgugi et vähemalt esialgu äärmuslikult utiliseeritud kujul: dekoreeritud välgumihklite, lumelaudade, plaadiümbriste, *tattoo*'de või kollektsionääridele mõeldud *limied edition urban vinyl* nukkude näol.

Edu taluda, nagu me teame, on veelgi raskem kui taluda ebaedu. Nii võibki öelda, et hetkel on *lowbrow* mõnevõrra identiteedikriisis. Samal ajal kui liikumine naudib populaarsust, finantsedu ning *artworld'*i ettevaatliku tunnustust või vähemalt leppimist, hakkab tema kredibiliteet mässulise peksupoisina kokku kuivama. Populaarsus on kaasa toonud *wannabe*'d ja imiteerijate hordid, popsürrealistlikust pildikeelest on saanud MTV tasemel meinstriim ja tõeks on osutumas skeptikute arvamus, et popsürrealistlik kunst ei liigu mitte lubatud vaimsure, vaid visuaalse populismi suunas. Juxtapozi asutaja Robert Williams ise ütleb päris teravalt: „Kui me alustasime *Juxtapoziga*, tahtsime teha kohta *outlaw-kunsti jaoks, kunsti jaoks, mida mujal ei näidata*. Aga pärast 3–4 aastat see ammendus. *Outlaw-kunsti enam polnud*. Kogu see Tiki ja suurte silmadega kräpp – lihtsalt hulk illustreatoreid otsib endale tegevust, kuna nad on arvutite pärast töö kaotanud.“

Ka ei eristu *lowbrow* enam nii selgelt institutsionaalsest kunstist, kus kaua põlatud transsendentalism teeb võimsat *comeback'*i ning nii mõnedki

kõrgelt tunnustatud kunstnikud – näiteks Loretta Lux, Mariko Mori jt – võiksid oma tööde poolest vabalt kuuluda *lowbrow*'sse, kui nad juba ei kuuluks institutsionaalse kunstimaailma tippu.

II LISALUGEMIST

Lowbrow genealoogia

Alguseks peetakse 70ndate lõpu Californiat, eriti Los Angelese subkultuure. Mõned, näiteks Kristen Anderson, paigutavad alguse juba 60ndatesse, *underground* koomiksi ja *hot-rod* skeene tekkimise aega. Üheks olulisemaks mõjutajaks peetakse Ameerika koomiksikunstnik Big Daddy Rothi, kelle käe all õppis koomikseid joonistama ka rida tulevasi lõubrüulasi.

1979. otsustas üks väike Los Angelese koomiksikirjastus välja anda Robert Williamsi pildialbumi, raamatu nimeks sai „Lowbrow art of Robert Williams“. Williams põhjendab, et ükski autoriteetne kunstiinstitutsioon poleks näidanud sellist kunsti, mida tema tegi. Sellest ajast hakkas ringlema termin *lowbrow*.

1994. asutas Williams ajakirja Juxtapoz.

2005. otsustas Seattle'i galerist Kristen Anderson välja anda pildialbumi. Ja siis selgus, et mitmed tema välja valitud kunstnikud ei soovi enam *lowbrow* tiitli all esineda. See trotslik tiitel tundus neile juba liiga väheatraktiivne või lihtsalt aegunud. Igatahes pani Anderson oma raamatule nimeks „Pop Surrealism: The Rise of Underground Art“.

Anderson: „*Põhimõtteliselt võib popsürrealismi pidada lowbrow jätkuks. Lowbrow pildimaailm oli veidi hämaram, ohtlikum ja provokatiivsem kui uue laine popsürrealistlik kunst, mis on kergemini mõistetav ja vaatajasõbralikum, samuti palju massilisem.*“

Samal aastal ilmunud albumi Weirdo Deluxe koostaja Matt Dukes Jordani meelest on *lowbrow* ja popsürrealism sama asja kaks nimetust ning neid pole võimalik omavahel eristada.

On avaldatud ka arvamust, et terminit *lowbrow* võiks kasutada popsürrealismi California alaaliigi tähistamiseks.

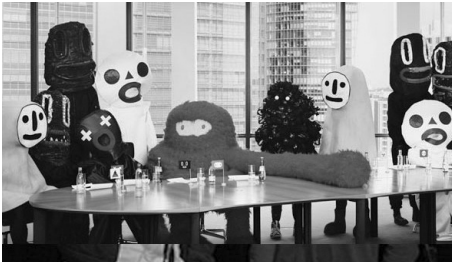
Sarnaseid kaasaegseid eliidivastaseid liikumisi kunstimaailmas

1994. mõtles ameeriklane James Seehafer oma tööde kirjeldamiseks välja termini *massurrealism*, üldjoontes tähendas see segu popkunstist ja sürrealismist.

Praeguseks on olemas väikesearvuline kunstnikegrupp, kes nimetab ennast massürrealistideks.

1999. loodi Suurbritannias liikumine *stuckism*. Asutajad olid Billy Childish ja Charles Thomson. Nad propageerisid figuratiivset maalikunsti, vastandudes Saachi kontseptualismile. Nende manifest kuulutas kadu „kontseptualismile, hedonismile ja ego-kunstniku kultusele“. Nad saatsid British National Gallery juhatajale oma „Remodernismi“ manifesti ja avaliku kirja, milles nõudsid kunstilt suuremat vaimsust ning lubasid tuua kunsti tagasi spirituaalsuse, personaalsuse ja kontakti rahvaga. BNG juhataja vastas napolisõnaliselt, et tal puudub huvi selliseid tekste kommenteerida. Stuckism on jätkanud institutsionaalse moodsa kunsti kritiseerimist, selle liikmed korraldavad regulaarseid proteste Turner Prize'i vastu, kritiseerivad raugematu innuga (ikka veel!) YBA kunstnikke; liikumise Ameerika harud on lisanud veidi laiemat poliitilist *touch*'i, korraldades president G. W. Bushi vastaseid aktsioone jne. Vaatamata pigem tagasihoidlikele kunstilistele saavutustele on liikumine loonud globaalse organisatsioonidevõrgu, olles kuulutanud endaga seotuks üle maailma ca 120 (!) allharu või tütarühmitust.

2004. koondus grupp Ameerika kunstnikke nimetuse alla Unpop Art. Liikumisele kuulub mitmeid neofašistidega seotud tegelasi, näiteks kurikuulus multitalent Boyd Rice. Unpopi eesmärgiks on „esitada ebapopulaarseid ideid populaarses vormis“.

2004. toimus Berliinis esimene Pictoplasma konverents. See koondas üle maailma *character design*'iga tegelejaid, festivali käigus toimusid seminarid, skriinigungud, avati kümneid näitusi ning korraldati *performance*'eid. *Character design* liikumine on *lowbrow*'ga tihedalt seotud, respektierides seda kui ühte enda eelkäijat ja olulisimat mõjutajat.

Ka on mitmed *lowbrow* kunstnikud, näiteks Tim Biskup, tegelejad ka *character design*'iga.

2006. asutas austraalia kunstnik Jon Beinart rahvusvahelise liikumise Surreal Art Collective. SAC on avaldanud hulga esoteerilisi esseid, oma kunsti kirjeldatakse eelkõige kui „visionaarset“. Oma esiisadeks loetakse Hieronymus Boschi, Byronit, Dalid, H. R. Gigerit, Escherit jt.

Ja lõpuks – muidugi – funism. Funismist pole eriti rohkem teada, kui et 2002. levis USA kunstiakadeemiade *newslist*'ides kellegi Mr Sal Marino üleskutse kõigile liituda äsjaasutatud kunstivooluga. Mr Marino tingimused polnud kuigi kõrged, tema eesmärk oli koguda võimalikult palju liikmeid, vastutasuks pakkus ta kohta kunstiajaloo.

